

Lübnan ve Ürdün’de Geri Dön(e)meyen Suriyeli Mültecilerin Durumu

Ömer Özkızcık
24.10.2022

Giriş

Resmi rakamlara göre her ne kadar dünyadaki en büyük mülteci nüfusunu 7,4 milyon ile Ukrayna vatandaşları oluşturuyor olsa da ⁽¹⁾ kayıt dışı Suriyeli mülteciler de hesaba katıldığında dünyadaki en büyük mülteci nüfusunu Suriyeliler oluşturmaktadır. Türkiye, sayısı 3,6 milyonu bulan nüfusu ile Suriyelilere görece en çok ev sahipliği yapan ülke konumundadır. ⁽²⁾ Bu noktada Türkiye’yi Lübnan ve Ürdün takip etmektedir. Söz konusu iki ülke de resmi rakamlara göre 1,5 milyon Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapıyor görünse de kayıt dışı Suriyeliler ile beraber bu rakamın 2,9 milyonu bulunduğu değerlendirilmektedir.

Zaman içinde Türkiye’nin aksine, Lübnan ve Ürdün 2018 yılının sonlarına doğru Esed rejimi ile ilişkileri normalleştirme yönünde adımlar atmaya başlamış ve Suriyeli mültecilerin geri dönüşü için bir anlaşma yapmıştır. Özellikle Esed rejiminin ülkenin batısı ile güneyinde askeri kontrolü sağlaması ve iki ülkeye yakın bölgelerdeki cephe çatışmalarının son bulması bu normalleşme sürecini bir bakıma tetiklemiştir. Örneğin Suriye’nin kuzeyinin aksine, Ürdün ve Lübnan’a yakın bölgelerde 2018’in sonundan beri savaş yaşanmamaktadır. Lübnan ve Ürdün’ün Esed rejimi ile yakınlaşmasının ardından 2019; 2020, 2021 ve 2022 yıllarındaki tecrübeler, Suriyeli mültecilerin geri dönüşü hakkında çok önemli bir veri oluşturmaktadır. Nitekim iki ülke Esed rejimi ile yakınlaşarak Suriyeli mültecilerin geri döneceğini beklemiş ve bu yönde de bazı anlaşmalar yapmıştır.

Bu rapor, Lübnan ve Ürdün’deki Suriyeli mülteci nüfusu hakkında sayısal verilere yer verecektir ve iki ülkenin demografik yapısı için mülteci nüfusunun ne anlama geldiğini gösterecektir. Ayrıca iki ülkenin Esed rejimi ile yakınlaşma sürecini ve bu süreçte yapılan anlaşmalara yer verecektir. Bununla beraber, Ürdün ve Lübnan’da yaşayan Suriyeli mültecilerin geri dönüşü hakkında detaylı rakamlara ve bu rakamları açıklayan verilere yer verilecektir. Son olarak bu raporda yer verilen iki ülkenin tecrübelerinin de Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılar bağlamında yürütülen tartışmalar için faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

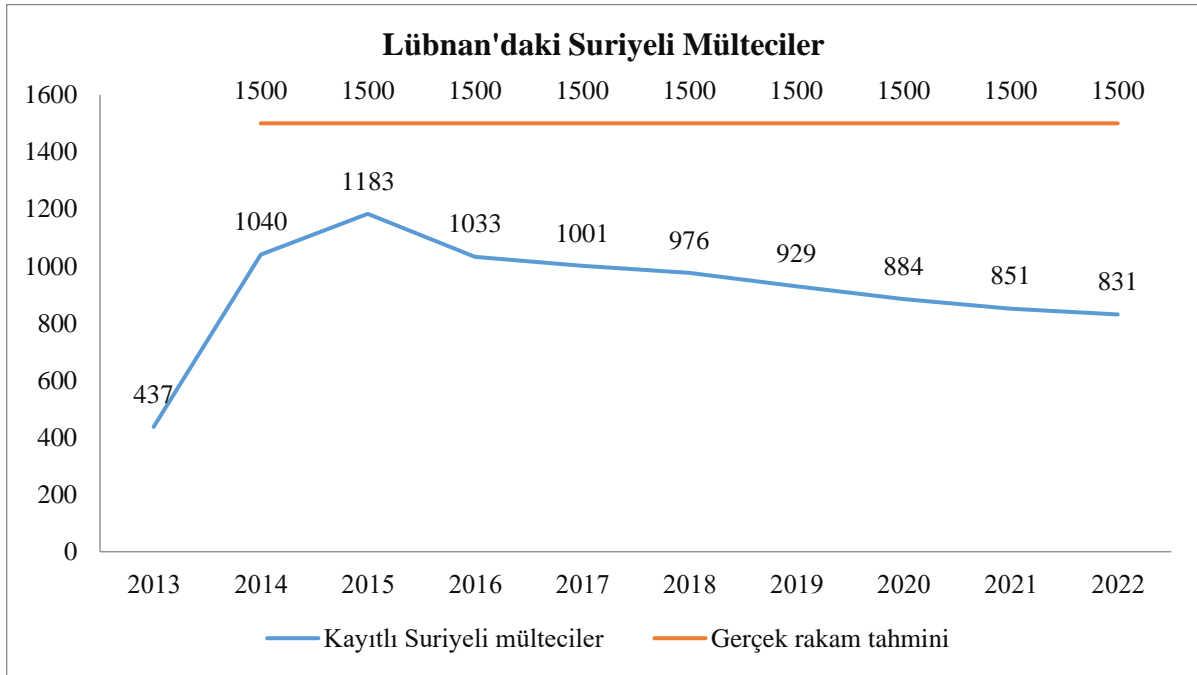
Lübnan

Bu raporun yazıldığı tarihte Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre, Lübnan’da kayıtlı olan Suriyeli mülteci sayısı 831,053 idi. Söz konusu nüfusun %39’u Beka bölgesinde yaşamaktadır. %27’si ise Kuzey Lübnan’da ikâmet etmektedir. Suriyeli mültecilerin %26’sının ise Beyrut’ta

⁽¹⁾ UNHCR, “Ukraine Refugee Situation”, <https://bit.ly/3EYNbBc> (Erişim tarihi: 26 Eylül 2022).

⁽²⁾ UNHCR, “Syria Refugee Situation”, <https://bit.ly/3DdTpVf> (Erişim tarihi: 26 Eylül 2022).

yaşadığı belirtilmektedir. Geriye kalan %11’lik kayıtlı Suriyeli mülteci nüfusu da Güney Lübnan’da yaşamaktadır. Lübnan’ın toplam nüfusunun 6,8 milyon olduğu göz önünde bulundurulursa, ülkedeki kayıtlı Suriyeli mülteciler nüfusun %11’ine tekabül etmektedir. Ülkedeki en yüksek kayıtlı Suriyeli mülteci nüfusuna 1,18 milyon ile Mayıs 2015’te ulaşılmıştır. O günden bu yana Lübnan’daki resmi Suriyeli mülteci sayısı tedricen azalmıştır.⁽³⁾ Resmi verilerdeki bu düşüşün ardındaki temel sebebin Lübnan hükümetinin Mayıs 2015’te Suriyeli mülteciler için kayıt işlemlerini durdurması olduğu değerlendirilmektedir.⁽⁴⁾ Ayrıca kayıtlı olan Suriyeli mülteciler arasında Avrupa’ya gidenler de bulunmaktadır.⁽⁵⁾ Lübnan’da bulunan ve Lübnan hükümetinin kayıt etmediği Suriyeliler ile beraber toplam Suriyeli mülteci nüfusunun 1,5 milyon olduğu değerlendirilmektedir.⁽⁶⁾ Söz konusu 1,5 milyon rakamı Suriyeli mültecileri kayıt etmeyen Lübnan hükümeti tarafından ifade edilmektedir.⁽⁷⁾ Lübnan hükümetinin açıklamasına göre, ülkedeki Suriyeli mülteciler 33 milyar dolar değerinde bir maliyet oluşturmuştur.⁽⁸⁾ Ülkede 1,5 milyon Suriyelinin olduğu varsayılırsa, ülkedeki nüfusun %22’sini, yani ülkedeki dört kişiden birini Suriyeli mültecilerin oluşturduğu fark edilecektir. Ayrıca ülkede 480 bin Filistinli mülteci 70 yılı aşkındır burada yaşamaktadır.⁽⁹⁾ Filistinli mülteciler ile beraber, ülkedeki mülteci nüfusu, toplam nüfusun %29’unu aşmaktadır.

Şekil (1): Lübnan’daki Suriyeli Mülteciler

⁽³⁾ UNHCR “Syria Refugee Situation - Lebanon”, <https://bit.ly/3TFpwwd> (Erişim tarihi: 20 Eylül 2022).

⁽⁴⁾ Hanan Elbadawi, “Syrian refugees in Lebanon: Potential forced return?”, 6 Temmuz 2018, Atlantic Council, <https://bit.ly/3yWNite> (Erişim tarihi: 20 Eylül 2022).

⁽⁵⁾ Kareem Chehayeb, “Syrians in Lebanon fear deportation, see Europe as beacon”, 21 Temmuz 2022, The Christian Science Monitor, <https://bit.ly/3VJdZy> (Erişim tarihi: 20 Eylül 2022).

⁽⁶⁾ Al Jazeera, “Lebanon plans Syrian refugee repatriation within months: Minister”, 6 Temmuz 2022, <https://bit.ly/3gnGH4L> (Erişim tarihi: 20 Eylül 2022).

⁽⁷⁾ Najia Houssari, “Lebanon decides to formally negotiate with Syria on refugee repatriation”, 7 Temmuz 2022, Arab News, <https://bit.ly/3MMKEfi> (Erişim tarihi: 20 Eylül 2022).

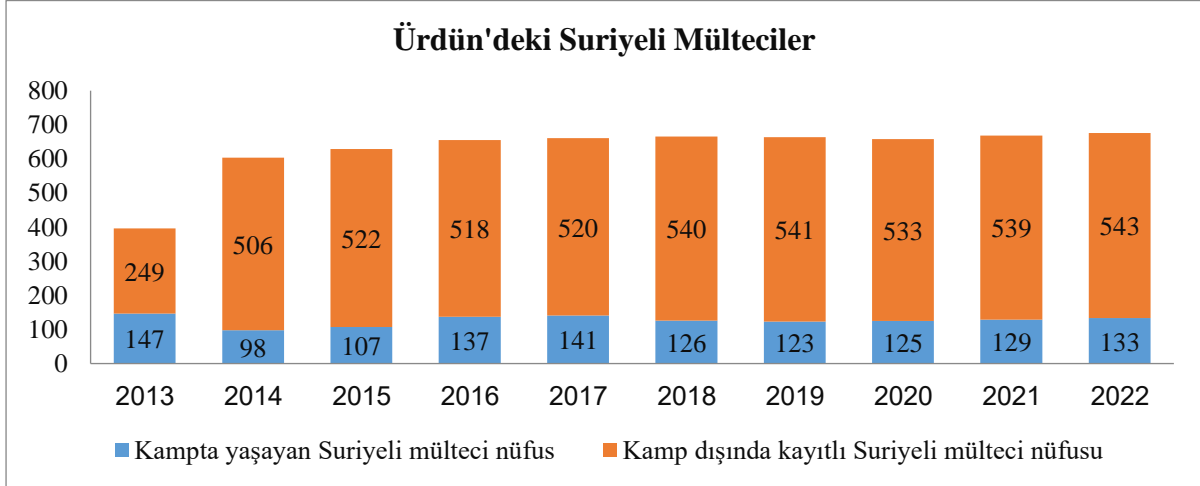
⁽⁸⁾ L’Orient Today, “‘Door open for Syrian refugees to return,’ minister tells Lebanese counterpart in Damascus”, 15 Ağustos 2022, <https://bit.ly/3eTI8qW> (Erişim tarihi: 20 Eylül 2022).

⁽⁹⁾ UNRWA, “Where We Work – Lebanon”, <https://bit.ly/3EXi1Kp> (Erişim tarihi: 20 Eylül 2022).

Lübnan'daki nüfusun %67,6'sı Müslümandır. Toplam nüfusun %31,9'u Sünni Müslüman; %31'i ise Şii Müslümandır. Geri kalan nüfus Nusayri ve İsmaili Müslümanlar olarak tanımlanmaktadır. Lübnan'daki nüfusun %32,4'u Hristiyan'dır. Söz konusu Hristiyan nüfus arasında en büyük grup Maruni Katolik Hristiyanlarıdır. İkinci büyük grup ise Ortodoks Hristiyanlardır. Ayrıca Ermeni ve Süryani Hristiyanlar da önemli bir yerdedir. Diğer yandan ülkede %4,5 oranında Dürzi yaşamaktadır.⁽¹⁰⁾ Ülkeye gelen Suriyeli mültecilerin büyük çoğunluğu ise Sünni Müslüman'dır.

Ürdün

Bu raporun yazıldığı tarihte BM verilerine göre, Lübnan'da kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı 676,496 idi. Söz konusu nüfusun %29,8'i Amman'da, %25,2'si Mafrag'ta, %20,2'si İrbid'de, %14,6'sı ise Zarka vilayetinde yaşamaktadır. Suriyeli mülteci nüfusundan geriye kalan %10,2'lik kesim ise sırasıyla Balka, Madaba, Caraş, Karak, Maan, Aclun, Akabe ve Tafiye vilayetlerinde bulunmaktadır. Ürdün'ün toplam nüfusunun 10,2 milyon olduğu göz önünde bulundurulursa, ülkedeki kayıtlı mülteciler nüfusun %6'sına tekabül etmektedir. Ülkedeki en yüksek Suriyeli mülteci rakamına günümüzde ulaşılmıştır. Şubat 2014'ten bu yana Ürdün'deki Suriyeli mültecilerin sayıları yavaş ama düzenli bir biçimde artmıştır. Ürdün'deki Suriyeli mülteci nüfusunun %19'u kamplarda yaşamaktadır.⁽¹¹⁾ Kamplarda yaşayan Suriyeli mültecilerin neredeyse tamamı Zatarı ve Azrak isimli iki büyük kampta yaşamaktadır.⁽¹²⁾ Ürdün'deki gerçek Suriyeli mülteci sayısının 1,4 milyon olduğu ve Suriyeli mültecilerin yarısının kayıtlı olmadığı tahmin edilmektedir.⁽¹³⁾ Ülkede yaşayan Suriyeli mültecilerin, Ürdün için yıllık ortalama 2,5 milyar dolar maliyet oluşturduğu değerlendirilmektedir.⁽¹⁴⁾

Şekil (2): Ürdün'deki Suriyeli Mülteciler

⁽¹⁰⁾ US Department of State, "2019 Report on International Religious Freedom: Lebanon", <https://bit.ly/3VGfXMX> (Erişim tarihi: 20 Eylül 2022).

⁽¹¹⁾ UNHCR, "Syria Refugee Situation – Jordan", <https://bit.ly/3goVSKG>. (Erişim tarihi: 21 Eylül 2022).

⁽¹²⁾ UNHCR, "Durable solutions required for Syrian refugees in Jordan as Za'atari camp turns 10", 29 Temmuz 2022, <https://bit.ly/3VGBVED> (Erişim tarihi: 21 Eylül 2022).

⁽¹³⁾ Wesley Dockery, "What's Jordan's policy towards Syrian and Iraqi refugees?", INFO Migrants, 5 Ekim 2017, <https://bit.ly/3scovha> (Erişim tarihi: 21 Eylül 2022).

⁽¹⁴⁾ Joe Macaron, "Syrian Refugees in Jordan and Lebanon: The Politics of their Return", Haziran 28 2018, Arab Center Washington DC, <https://bit.ly/3scPEQW> (Erişim tarihi: 21 Eylül 2022).

Lübnan’da bulunan Suriyeli mültecilerin aksine, Ürdün’de yaşayan Suriyeli mülteciler mezhep bakımından Ürdün nüfusu ile benzerlikler göstermektedir. Nitekim Ürdün’ün dini inançlar açısından nispeten homojen bir demografik yapısı bulunmaktadır. Ülkenin neredeyse tamamı Sünni Araplardan oluşmaktadır. Ancak ülkedeki Suriyeli mülteciler, Ürdün’ün 1948 ve 1967 yıllarındaki savaşlardan beri ülkesine kabul ettiği Filistinli mülteci nüfusunun üstüne gelmektedir. Ülkede 50 yılı aşındır Filistinli mülteciler sorunu devam etmektedir. Resmi rakamlara göre, Ürdün’de 2,3 milyon Filistinli mülteci yaşamaktadır.⁽¹⁵⁾ Söz konusu nüfusun 412 bini Ürdün’deki kamplarda yaşamaktadır.⁽¹⁶⁾ Ürdün’deki mülteci kampları Suriyeli ve Filistinli mülteciler arasında ayrılmaktadır. Ürdün’deki Filistinli ve Suriyeli mültecilere ilaveten, ülkede Iraklı ‘misafirler’ bulunmaktadır. Ürdün hükümeti Iraklı mültecileri mülteci olarak tanımlamadığı için, Ürdün’deki Iraklı mültecilerin gerçek rakamları tam olarak bilinmemektedir. Ancak bu sayının 150 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁽¹⁷⁾ BM kayıtlarında ise 66 bin rakamı verilmektedir.⁽¹⁸⁾ Tüm Suriyeli, Filistinli ve Iraklı mülteci rakamların üst tahminleri ele alındığında, bunun Ürdün’deki nüfusun %37,3’sine tekabül ettiği görülmektedir.

Esed ile Yakınlaşma Süreci

Lübnan ve Ürdün hükümetlerinin Esed rejimi ile yakınlaşma sürecini tetikleyen başlıca unsur, Suriye sahasındaki askeri gelişmeler olmuştur. Astana Süreci kapsamında kararlaştırılan dört “gerginliği azaltma bölgesi” bulunmaktaydı.⁽¹⁹⁾ Rusya ve İran destekli rejim güçleri 2018 yılında Lübnan sınırına yakın Guta ve Humus’taki iki gerginliği azaltma bölgesi ile Ürdün sınırına yakın mevkideki Dera gerginliği azaltma bölgesinin kontrolünü ele geçirdi.⁽²⁰⁾ Her ne kadar Türkiye sınırına yakın bir bölgede bulunan İdlib’teki gerginliği azaltma bölgesine kontrolü sağlamaya yönelik saldırılar gerçekleşmiş olsa da, Türkiye’nin Bahar Kalkanı Harekâtı ile İdlib bölgesindeki sivil ve muhalif varlığı korunmuş ve saldırılar akamete uğratılmıştır.⁽²¹⁾

Esed rejiminin 2018’te elde ettiği askeri başarı sonucunda, Humus⁽²²⁾ ve Guta’daki⁽²³⁾ gerginliği azaltma bölgelerindeki siviller ve silahlı muhalif unsurlar Türkiye sınırına doğru otobüslerle tahliye edildi. Dera bölgesinde ise Rusya garantörlüğünde yerel uzlaşma anlaşmaları

⁽¹⁵⁾ UNRWA, “Where We Work – Jordan”, <https://bit.ly/3SgsqnG>.

⁽¹⁶⁾ UNRWA, “Where We Work – Jordan”.

⁽¹⁷⁾ FINCA, “Syrian Refugees in Jordan Need Access to Finance”, 11 Nisan 2022, <https://bit.ly/3eSZ11D> (Erişim tarihi: 21 Eylül 2022).

⁽¹⁸⁾ OCHA, “Registered Persons of Concern Refugees and Asylum Seekers in Jordan - Iraqi Refugees (as of 15 December 2021)”, 20 Aralık 2021, <https://bit.ly/3Se8K3D> (Erişim tarihi: 21 Eylül 2022).

⁽¹⁹⁾ Cumhuriyet, “Rusya’dan Astana’da öneri geldi: Suriye’de ‘dört güvenli bölge’”, 4 Mayıs 2017, <https://bit.ly/3scQWLM> (Erişim tarihi: 22 Eylül 2022).

⁽²⁰⁾ Selen Temizer ve Burak Karacaoğlu, “Suriye iç savaşı İdlib’de düğümlendi”, 1 Eylül 2018, Anadolu Ajansı, <https://bit.ly/3yW2EOw> (Erişim tarihi: 22 Eylül 2022).

⁽²¹⁾ Kutluhan Görücü, “Odak: İkinci Yıl Dönümünde Bahar Kalkanı Harekâtı ve Barışın Tesisi”, 27 Şubat 2022, SETA, <https://bit.ly/3SjxsQj> (Erişim tarihi: 22 Eylül 2022).

⁽²²⁾ Eşref Musa ve Burak Karacaoğlu, “Suriye’de rejim ablukasından zorunlu tahliyeler sürüyor”, 13 Mayıs 2018, Anadolu Ajansı, <https://bit.ly/3ETW0fH> (Erişim tarihi: 22 Eylül 2022).

⁽²³⁾ Eşref Musa, Ömer Koparan ve Adham Kako, “Doğu Guta’dan çıkmak zorunda kalanların sayısı 56 bini geçti”, 11 Nisan 2018, Anadolu Ajansı, <https://bit.ly/3yWR4CU> (Erişim tarihi: 22 Eylül 2022).

yapıldı.⁽²⁴⁾ Yerel uzlaşma anlaşmalarını reddedenler ise Türkiye sınırına doğru otobüslerle tahliye edildi.⁽²⁵⁾

Söz konusu bu askeri gelişmeler üzerine, Ürdün ve Lübnan sınırına yakın tüm bölgeler Esed rejiminin kontrolüne girmiş oldu ve iki ülke Esed rejimi ile ilişkileri normalleşme sürecini başlattı.

Lübnan

Esed rejiminin askeri kazanımlarını gören Lübnanlı siyasetçiler arasında Suriyeli mültecilerin durumuna ilişkin bir kamplaşma meydana geldi. Hizbullah ve Lübnan Cumhurbaşkanı Mişel Avn'un partisi Özgür Yurtseverler Hareketi Suriyeli mültecilerin ivedilikle Suriye'ye geri gönderilmesini savunmuşlardır.⁽²⁶⁾ Cumhurbaşkanı'nın partisinden olan dönemin Lübnan Dışişleri Bakanı Gebran Bassil ise Şam'daki Esed rejimine çağrıda bulunmuş ve Suriyelilerin geri dönüşü için gerekli şartların oluşturulmasını ve güvencelerin verilmesini talep etmiştir.⁽²⁷⁾ Genellikle Şii ve Hristiyan partiler Suriyeli mültecilerin Lübnan'daki varlığını bir demografik tehdit olarak algılamakta Gelecek Hareketi, İlerici Sosyalist Partisi ve Lübnan Kuvvetleri Partisi gibi Sünni siyasi partiler veya Amerikan yanlısı partiler Suriyeli mültecilerin zorla geri gönderilmesinin kabul edilemeyeceğini ve geri dönüşün gönüllü olması gerektiğini savunmaktaydılar.⁽²⁸⁾ Bunun üzerine dönemin Lübnan Genel Güvenlik Müdürlüğü Başkanı General Abbas İbrahim, Esed rejimi ile temaslarda bulunmuş ve mültecilerin geri dönüşü için bir mekanizma üzerinde mutabakat sağlanmıştır.⁽²⁹⁾

İki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesinin dünyaya deklare edilmesi ise 2019 yılının başlarında gerçekleşmiştir. Arap Ligi Ekonomik Zirvesi çerçevesinde açıklama yapan dönemin Lübnan Dışişleri Bakanı Gebran Bassil; "[Esed rejimini kast ederek] Suriye toplantımızdaki en büyük eksikliklerdir. [...] Suriye, teröristlerin yerine bizim kollarımızda olmalıdır. [...] Suriye'nin geri dönüşü için izin beklememeliyiz ki dışarıdan gelen emirler yüzünden tarihi bir utanca imza atmayalım" demiştir.⁽³⁰⁾

Lübnan ve aynı zamanda Ürdün'ün Esed rejimi ile ilişkileri normalleşmeye yönelik somut en önemli proje 2020 yılında zemin kazanan Arap Gaz boru hattıdır. Söz konusu boru hattı ile Mısır gazının Ürdün üzerinden Suriye'ye ve Suriye üzerinden de Lübnan'a aktarılması

⁽²⁴⁾ Ömer Özkizilcik ve Kutluhan Görücü, "Analiz: Uzlaşmadan Kuşatmaya Dera'da Neler Oluyor?", 14 Ekim 2021, SETA, <https://bit.ly/3TgUnwY> (Erişim tarihi: 22 Eylül 2022).

⁽²⁵⁾ Eşref Musa, "Dera'dan ayrılan ikinci konvoy İdlib'e vardı", 22 Temmuz 2018, Anadolu Ajansı, <https://bit.ly/3TH65AR> (Erişim tarihi: 22 Eylül 2022).

⁽²⁶⁾ Middle East Monitor, "Lebanon's President urges more efforts to repatriate Syrian refugees", 20 Ocak 2019, <https://bit.ly/3TgMt6P> (Erişim tarihi: 22 Eylül 2022).

⁽²⁷⁾ Reuters, "Lebanon calls for Syrian guarantees to speed return of refugees", 11 Şubat 2019, <https://reut.rs/3sc4M0Q> (Erişim tarihi: 22 Eylül 2022).

⁽²⁸⁾ Abbas Assi, "International Politics of Syrian Refugee Return: The Case of Lebanon", 20 Ağustos 2019, Middle East Institute, <https://bit.ly/3MNVI0z> (Erişim tarihi: 22 Eylül 2022).

⁽²⁹⁾ Laila Bassam, "Fifty thousand Syrians returned to Syria from Lebanon this year: official", 25 Eylül 2018, Reuters, <https://reut.rs/3DcSE5Z> (Erişim tarihi: 22 Eylül 2022).

⁽³⁰⁾ Al Jazeera, "Lebanon urges Arab League to readmit Syria", 18 Ocak 2019, <https://bit.ly/3DfHg9M> (Erişim tarihi: 22 Eylül 2022).

planlanmaktadır.⁽³¹⁾ Kasım 2021’de ise Lübnan, Ürdün, Mısır ve Esed rejiminin Enerji Bakanları Ürdün’ün başkenti Amman’da bir araya gelmiştir.⁽³²⁾

Ürdün

Esed rejiminin Dera bölgesindeki askeri başarısının ardından, Ürdün ile olan sınır kapısının tekrar rejim güçlerince kontrol edilmesi, iki ülke arasındaki bağlantı ve irtibatın tekrar oluşmasını da sembolize etmiştir. Nitekim Ekim 2018’te Ürdün resmi olarak sınır kapısını açmıştır.⁽³³⁾ Hemen akabinde, Kasım 2018’te Ürdün meclisinden bir heyet Şam’a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir ve heyet bizatihi Beşar Esed tarafından kabul edilmiştir.⁽³⁴⁾ Ziyaretin ardından Ürdün’ün Ulaşım Bakanı Esed rejiminin Ulaşım Bakanı’nı Amman’a davet etmiştir.⁽³⁵⁾ 2019 yılında ise Ürdün resmi olarak Şam’a maslahatgüzar atamıştır.⁽³⁶⁾

Covid-19 pandemisi nedeniyle diplomatik gelişmeler geçici olarak duraklamış olsa da 2021 yılında Ürdün ilişkileri güçlendirmeye devam etmiştir. Ağustos ayında Ürdün kralı CNN’e önemli açıklamalarda bulunmuş ve Suriye’de rejimin değişmeyeceğini, fakat rejimin davranış biçimlerinin değişmesinin mümkün olduğunu vurgulamıştır. Suriyeli mültecilerin geri dönmesi ve rejimin davranış kalıplarının değişmesi için en iyi yolun diyalog olduğunu savunmuştur.⁽³⁷⁾ Bu açıklamaların ardından Esed rejiminin Dışişleri Bakanı ile Ürdün Dışişleri Bakanı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kapsamında bir araya gelmiş ve resmi bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁽³⁸⁾ Ayrıca Esed rejiminin Savunma Bakanı Ürdün Başkenti Amman’ı ziyaret etmiştir.⁽³⁹⁾ Ürdün ve Suriye arasında 1987’de imzalanan Su Anlaşması’nın tekrar yürürlüğe girmesi de bu süreçte kararlaştırılmıştır.⁽⁴⁰⁾ Ürdün’ün Esed rejimi ile ilişkileri düzeltmesinin en büyük sembolü ise, Ürdün Kralı 2. Abdullah’ın Beşar Esed ile telefonda görüşmesi olmuştur.⁽⁴¹⁾

Suriye’ye Geri Dönüş ve Dön(e)meyenler

Lübnan hükümetinin Esed rejimi ile Suriyeli mültecilerin geri dönüşü üzerinde birlikte çalışmaya karar vermesi 2018 yılına ve dönemin Lübnan Genel Güvenlik Müdürlüğü Başkanı General Abbas İbrahim’e dayanmaktadır. Başkanın kamuoyuna yaptığı açıklamada, uzunca bir süredir merak edilen Lübnan ile Esed rejimi arasındaki Suriyeli mülteciler için oluşturulan söz konusu geri dönüş mekanizması deklare edilmiştir. Anlaşmaya varılan mekanizma kapsamında, Lübnan hükümeti Esed rejimine Suriyelilerin isim listelerini göndermektedir.

⁽³¹⁾ Egypt Today, “Egypt to deliver natural gas to Lebanon through Jordan, Syria”, 10 Eylül 2021, <https://bit.ly/3gsHMZ6> (Erişim tarihi: 22 Eylül 2022).

⁽³²⁾ Cathrin Schaer, “Lebanon power deal: Beginning of the end of Syria’s isolation?”, 22 Eylül 2021, Deutsche Welle, <https://bit.ly/3goXdBt> (Erişim tarihi: 22 Eylül 2022).

⁽³³⁾ Osama Al Sharif, “Jordan, Syria reopen border”, 17 Ekim 2018, Al Monitor, <https://bit.ly/3eKUba2> (Erişim tarihi: 23 Eylül 2022).

⁽³⁴⁾ Ammon News, “17”, “اسماء النواب المغادرين الى دمشق الاثنين”, 17 Kasım 2018, <https://bit.ly/3CGDqow> (Erişim tarihi: 23 Eylül 2022).

⁽³⁵⁾ Sawaleif, “22”, “وثيقة”, “أول دعوة رسمية لوزير سوري لزيارة الأردن ..”, 22 Kasım 2018, <https://bit.ly/3VVqvbh> (Erişim tarihi: 23 Eylül 2022).

⁽³⁶⁾ Arab News, “Jordan upgrades diplomatic ties with Syria”, 22 Ocak 2019, <https://bit.ly/3gnrLn0> (Erişim tarihi: 23 Eylül 2022).

⁽³⁷⁾ Osama Al Sharif, “Why Jordan is pushing to normalise ties with the Syrian regime”, 5 Ağustos 2021, The New Arab, <https://bit.ly/3gqn2RG> (Erişim tarihi: 23 Eylül 2022).

⁽³⁸⁾ Petra, “FM holds slew of meetings on UN General Assembly sidelines”, 23 Eylül 2021, <https://bit.ly/3VlrBqB> (Erişim tarihi: 23 Eylül 2022).

⁽³⁹⁾ Suleiman Al-Khalidi, “Syrian military chief makes rare visit to Jordan to discuss border security”, 20 Eylül 2021, Reuters, <https://reut.rs/3TARjeD> (Erişim tarihi: 23 Eylül 2022).

⁽⁴⁰⁾ Ammon News, “28”, “الأردن وسوريا يتفقان على تفعيل اتفاقية المياه 1987”, 28 Eylül 2021, <https://bit.ly/3CMQw3K> (Erişim tarihi: 23 Eylül 2022).

⁽⁴¹⁾ Al Monitor, “Jordan’s king, Syria’s leader speak by phone for first time in decade”, 4 Ekim 2021, <https://bit.ly/3DepBze> (Erişim tarihi: 23 Eylül 2022).

Abbas İbrahim tarafından peyderpey gönderilen listeleri inceleyen Esed rejimi, genellikle %90'ının geri dönüşünü onaylarken, ortalama %10'luk bir kesimin geri dönmesini de kabul etmemiştir. Devamındaki süreçte bu %10'luk kesim Esed rejimin tutumu hakkında bilgilendirilmektedir. Açıklamanın yapıldığı dönemde, ilgili mekanizmayla toplamda 25 bin Suriyelinin ülkesine geri döndüğü ifade edilmiştir.⁽⁴²⁾ Lübnan ve Esed rejimi arasındaki bu mekanizma ileriki aylarda Esed rejiminin kendisine ulaşan listelerdeki isimlerin geri dönüşlerini kabul etmemesi üzerine mecburen askıya alınmıştır. Esed rejimi verilen listelerdeki isimleri reddetme gerekçesi olarak evlerinin olduğu bölgelerdeki altyapının yetersiz olduğunu gerekçe göstermiştir.⁽⁴³⁾

Lübnan'a benzer şekilde, Ürdün de 2018 yılında gayri resmi de olsa Suriyeli mültecilerin geri dönüşü için Esed rejimi ile bir anlaşma yapmıştır.⁽⁴⁴⁾ Anlaşmanın detayları tam olarak bilinmese de Lübnan ile Ürdün'ün Esed rejimi ile hayata geçirdiği mekanizmanın benzer bir şekilde işlediği düşünülmektedir.

Ürdün'de yaşayan Suriyeli mültecilerin %86'sı açlık sınırının altında yaşamakta ve ciddi bir gıda sorunu yaşamaktadır.⁽⁴⁵⁾ Lübnan'da yaşayan Suriyeli mültecilerde bu rakam %90'ın üstüne çıkmaktadır.⁽⁴⁶⁾ Lübnan'da yaşanan finansal kriz; Beyrut limanındaki patlama, hem Ürdün hem de Lübnan'da Suriyeli mültecilere dönük devam eden baskılar, Covid-19 pandemisi ve Esed rejimi ile yapılan mülteci anlaşmaları... Tüm bunların yer aldığı denklemde Suriye'ye geri dönüşün boyutları ne üzere olmuştur?

Suriye'ye geri dönüş bağlamında BM verileri esas alındığında, 2019'dan bu yana Suriye'ye Lübnan'dan 39,294 ve Ürdün'den 40,764 Suriyeli mülteci geri dönmüştür. Toplamda 80,058 kişi ülkesine geri dönerken, 2019 yılı hesaplanmadığında toplam rakam 27,921'e düşmektedir. Nispeten 2019 yılındaki yüksek geri dönüşün ardından, Suriye'ye geri dönüş rakamları 2019 öncesi dönemin bile altındadır. Nitekim 2016 ile 2019 yılları arasında Lübnan ve Ürdün'den toplam 54,043 mülteci Suriye'ye geri dönmüştür. 2019 yılındaki istisnai durum bir kenara bırakılırsa, Lübnan ve Ürdün hükümetinin Esed rejimi ile anlaşmasından sonra Suriye'ye olan geri dönüşler hızlanmamış, tam aksine yavaşlamıştır.⁽⁴⁷⁾

⁽⁴²⁾ Laila Bassam, "Fifty thousand Syrians returned to Syria from Lebanon this year: official", 25 Eylül 2018, Reuters, <https://reut.rs/3DcSE5Z> (Erişim tarihi: 23 Eylül 2022).

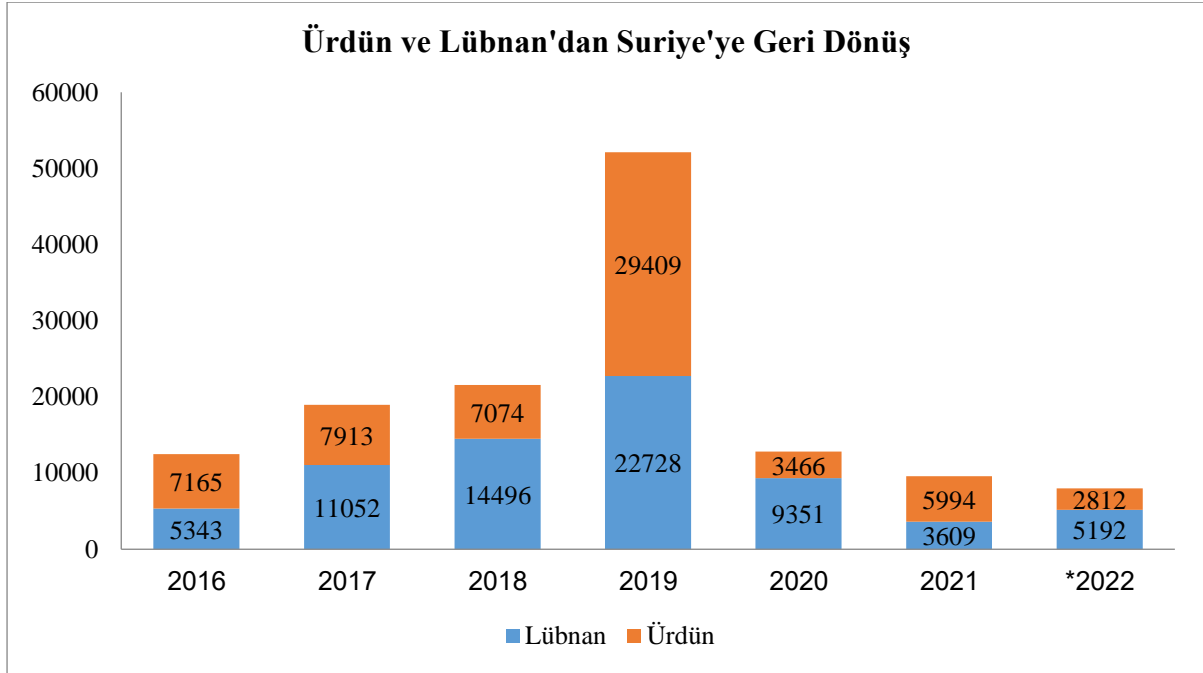
⁽⁴³⁾ Najia Houssari, "Lebanon decides to formally negotiate with Syria on refugee repatriation", 7 Temmuz 2022, Arab News, <https://bit.ly/3MMKEfi> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2022).

⁽⁴⁴⁾ The New Arab, "Syrian media says deal struck with Jordan to return refugees", 14 Ağustos 2018, <https://bit.ly/3s8yDHE> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2022).

⁽⁴⁵⁾ World Food Program USA, "10 Facts About the Syrian Refugee Crisis in Jordan", 14 Aralık 2021, <https://bit.ly/3VFZDM6> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2022).

⁽⁴⁶⁾ UNHCR, "Nine out of ten Syrian refugee families in Lebanon are now living in extreme poverty, UN study says", 18 Aralık 2020, <https://bit.ly/3yYlXb> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2022).

⁽⁴⁷⁾ UNHCR, "Syria Regional Refugee Response: Durable Solutions", <https://bit.ly/3ySwfII> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2022).

(3): Ürdün ve Lübnan'dan Suriye'ye Geri Dönüş

Lübnan ve Ürdün'deki Suriyeli mültecilerin yaşam standartları bu denli kötüyken ve iki ülke de Suriyeli mültecilerin geri dönmesi için Esed rejimi ile ilişkileri normalleştirmiş olmasına rağmen Suriyeli mülteciler neden ülkelerine geri dönmemektedir? 2019 yılında gerçekleşen görece hızlı geri dönüşün ardından, neden geri dönüşlerde ciddi bir azalma olmuştur?

Suriyeli mültecilerin Lübnan ve Ürdün'e neden geri dönmek istemediğini en iyi açıklayan veri, geri dönenlerin tecrübeleridir. Geri dönenlerin Suriye'deki ekonomik ve güvenlik durumuna ilişkin aktardıkları, doğrusu diğer Suriyeli mülteciler üzerinde de belirleyici olmaktadır. Nitekim Suriye'de ciddi bir yoksulluk vardır ve savaş süresince yıkılan altyapı hâlihazırda zaten az olan nüfus için dahi yetersizdir. Yani, Suriyeli mültecilerin geri dönüşü gerçekleşirse ülkenin altyapısı bunu kaldırmayacaktır. Ayrıca güvenlik açısından devam eden asimetrik savaşın haricinde de asayiş ilgilendiren ciddi sorunlar bulunmaktadır. Esed rejimine bağlı silahlı yapıların mafyavari bir biçimde oluşturdukları gelir ağı ve düzen, bölgede yaşayan tüm sivilileri tehdit etmektedir. Bu yapıların ülkelere geri dönen Suriyeli mültecileri düşman unsur ve hain olarak değerlendirmesi, geri dönenlerin güvenlik durumunu daha da belirsiz kılmaktadır.

Human Rights Watch'un bu konuya dair yaptığı bir araştırma sonucunda, Suriye'ye geri dönen Suriyelilerin ciddi insan hakları ihlallerine maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Ülkelerine geri dönen Suriyelilerin en iyi ihtimalle Esed rejimine bağlı silahlı unsurlarca 'çay içmeye' davet edildiği raporlanmıştır. Geri dönenlerin düzenli bir şekilde sorguya çekildiği, sorgu esnasında taciz, tecavüz ve işkence olaylarının da çokça yaşandığı görülmüştür. Suriye'ye geri dönüp, bir daha haber alınamayan ve daha sonra hapishanede ölüm haberi alınan birçok kişi bulunmaktadır. Ayrıca Suriye'ye geri dönenlerin Esed rejimi tarafından askerlik hizmeti kapsamında zorla silahaltına alınması da ciddi bir sorundur. Geri dönenlerin silahaltına

alındıktan sonra en tehlikeli cephelere gönderildiği, kendilerine yeterli ekipman ve silah verilmediği ve sivilleri hedef almaları talep edildiği tespit edilmiştir.⁽⁴⁸⁾

Özellikle zorla silahaltına alma süreci bağlamında, farklı ve karmaşık sorunlar meydana gelebilmektedir. Esed rejiminden kaçan kişilerin, Esed rejimi için zorla askeri hizmet sağlama durumunu bir kenara bırakırsak, örneğin Humus'tan Lübnan'a kaçıp daha sonra evine dönen birinin, İdlib'te yaşayan Humuslu bir akrabasının yaşadığı köyü zorla bombalaması gerekebilir. Ya da Ürdün'de yaşayıp geri döndükten sonra Tel Rifat cephe hattına sevk edilen bir genç, Halk Savunma Birlikleri (YPG) ile aynı safta yer alıp Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ve Suriye Milli Ordusu'na (SMO) karşı ateş etmek zorunda kalabilir.

Yukarıda belirtilen sebepler ve buna benzer diğer sebeplerden ötürü, Lübnan ve Ürdün'deki Suriyeli mültecilerin ülkelerine geri dönüşü beklenildiği gibi gerçekleşmemiştir. Özellikle Lübnan hükümetinin Suriyeli mültecilere karşı politikalarını sertleştirmesine rağmen, gönüllü geri dönüş gerçekleşmeyince, Lübnan hükümeti zorla geri göndermenin planlarını devreye sokmuştur. Lübnan Yerinden Edilmişler Bakanı İssam Şarafeddine'nin yaptığı açıklamaya göre, Lübnan hükümeti BM'nin itirazlarına rağmen, her ay 15 bin Suriyeli mülteciyi zorla ülkelerine geri göndermeyi planlamaktadır. Lübnan Cumhurbaşkanı Mişel Avn'un onayladığı bu plan bağlamında Lübnan'dan resmi bir heyet Şam'da resmi temaslarda bulunmuş ve Suriye Çevre Bakanı Hüseyin Makluf ve Dışişleri Bakanı Feysal Mikdad ile görüşmüştür.⁽⁴⁹⁾

Esed rejimi bu plana onay verirse, Lübnan hükümeti her ay 15 bin Suriyeli mülteciyi Suriye'de oluşturulacak geçici kamplara nakledecektir. Nakledilecek grupların Suriye'den geldikleri yerlere göre tasnif edilmesi düşünülmektedir.⁽⁵⁰⁾ Bu planın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği net olmasa da bu haberin üzerine Lübnan'dan Avrupa'ya kaçmaya çalışan Suriyeli mültecilerin sayısında ciddi bir artış meydana gelmiştir. Örneğin 150 kişinin bulunduğu botun batması sonucunda 94 kişinin cesedine ulaşılmıştır.⁽⁵¹⁾ Nitekim Lübnan'dan Kıbrıs'a, Yunanistan'a ve İtalya güneyine giden deniz yolu uzun olmakla beraber, mültecilerin durumu taşıdıkları botlar açısından da oldukça tehlikelidir.

Ürdün ise Esed rejimi ile ilişkilerini normalleştirmesinin ardından Suriyeli mültecilere ilaveten yeni bir sorun ile karşı karşıya kalmıştır. Ürdün hükümeti Esed rejiminin Ürdün'e ve Ürdün üzerinden Körfez ülkelerine yönelik uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele etmeye başlamıştır. İlişkilerin normalleşmesi ile umduğunun aksine Suriyeliler geri dönmezken, Suriye'den ülkeye Captagon adıyla bilinen uyuşturucu madde gelmeye başlamıştır.⁽⁵²⁾ Suriye'nin resmi ihracatı 0,8 milyar dolar iken⁽⁵³⁾, dünyanın farklı noktalarında Suriye menşeli ele geçirilen

⁽⁴⁸⁾ Human Rights Watch, ““Our Lives Are Like Death” Syrian Refugee Returns from Lebanon and Jordan”, 20 Ekim 2021, <https://bit.ly/3COejAi> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2022).

⁽⁴⁹⁾ L'Orient Today, “‘Door open for Syrian refugees to return,’ minister tells Lebanese counterpart in Damascus”, 15 Ağustos 2022, <https://bit.ly/3eTl8qW> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2022).

⁽⁵⁰⁾ Al Jazeera, “Lebanon plans Syrian refugee repatriation within months: Minister”, 6 Temmuz 2022, <https://bit.ly/3gnGH4L> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2022).

⁽⁵¹⁾ Al Jazeera, “Death toll from Lebanon asylum seeker boat tragedy rises to 94”, 24 Eylül 2022, <https://bit.ly/3D8VV5p> (Erişim tarihi: 25 Eylül 2022).

⁽⁵²⁾ Gregory Aftandilian, “The Captagon Problem in Saudi Arabia and Other Gulf States”, 22 Eylül 2022, Arab Center, <https://bit.ly/3zk8OZh> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2022).

⁽⁵³⁾ <https://oec.world/en/profile/country/syr>.

uyuşturucunun değerinin 6 milyar dolar olduğu değerlendirilmektedir.⁽⁵⁴⁾ Yakalanmayan uyuşturucu sevkiyatları ile beraber, Esed rejiminin yurtdışına kaçırdığı uyuşturucunun toplam değerinin 30 milyar dolar olduğu değerlendirilmektedir.⁽⁵⁵⁾ Uyuşturucu ticareti için Lübnan geleneksel rota iken, Ürdün ile ilişkilerin düzelmesi ile Lübnan üzerinden giden deniz güzergâhına ek olarak yeni bir kara güzergâhı oluşmuştur. Ürdünlü yetkiler için bu uyuşturucu sevkiyatları ciddi bir sorun haline gelmiştir.⁽⁵⁶⁾ Öyle ki, zaman zaman Esed rejimi ve İran'a bağlı milisler⁽⁵⁷⁾ ile Ürdünlü güvenlik güçleri arasında uyuşturucu kaçakçılığından dolayı çatışmalar da yaşanmaktadır.⁽⁵⁸⁾

Sonuç

Lübnan ve Ürdün'de yaşayan Suriyeli mülteciler demografik anlamda iki ülke için de ciddi bir yük oluşturmaktadır. Lübnan'da her dört kişiden biri Suriyeli mülteciyken, Filistinli mülteciler ile beraber bu oran %29'a çıkmaktadır. Ürdün'deki Suriyeli, Filistinli ve Iraklı mülteciler toplam nüfusun %37'sine tekabül etmektedir. Özellikle Lübnan gibi farklı etnik ve mezhebi yapıların hassas dengesi üzerine inşa edilmiş bir devlet için neredeyse tamamı Sünni Araplardan oluşan Suriyeli mülteciler apayrı bir yük oluşturmaktadır. Covid-19 pandemisi ve uluslararası boyutlara varan enerji fiyatlarındaki artışlar ve enflasyon sürecinde bu yük daha da belirgin bir hâle gelmiştir. Özellikle Lübnan gibi finansal krizlerin ortasında, Beyrut limanı patlaması gibi elim hadiselerin neden olduğu acı tablo ve hükümet krizinin her daim devam ettiği bir ülke için Suriyeli mültecilerin oluşturduğu sorunları yönetmek daha da zor olmaktadır. Bu bağlamda Lübnan'ın Suriyeli mültecileri 2015 Mayıs'ından bu yana kayıt altına almaması ve adeta "ya gidecekler ya da gidecekler" gibi politikayı benimsemesi dikkat çekmektedir.

2018 yılında Esed rejiminin Suriye'nin batısı ile güneyinde kontrolü sağlamasının ardından, Lübnan ve Ürdün'deki Suriyeli mültecilerin geldiği yerleşim yerlerindeki çatışmalar son buldu. Bunun üzerine iki devlet de Esed rejimi ile ilişkileri normalleştirme arayışına girip Suriyeli mültecilerin geri dönüşü için bazı anlaşmalar yapmıştır. Bunun sonucunda da 2019 yılına gelindiğinde iki ülkede bulunan toplam 2,9 milyon Suriyeli mülteciye yalnızca 52.000'i geri dönmüştür. Geri dönenlerin Esed rejimi tarafından verilen tüm garanti ve güvencelere rağmen sorguya çekilmesi; işkenceye, tacize ve tecavüze maruz kalması ile zorla askere alınması sonucunda günümüze kadar sadece 28.000 kişi geri dönmüştür. Özellikle silahaltına alındıktan sonra sivilleri hedef alma veya YPG ile aynı safta yer alıp Türk askerine karşı cepheye sürülme durumları, Suriyeli mültecileri geri dönmekten vazgeçiren önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

⁽⁵⁴⁾ COAR, "The Syrian Economy at War: Captagon, Hashish, and the Syrian Narco-State", 27 Nisan 2021, <https://bit.ly/3TgThRV> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2022).

⁽⁵⁵⁾ Charles Lister, "We cannot ignore Syria's emergence as a narco-state", 29 Nisan 2022, <https://bit.ly/3MKvQOK> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2022).

⁽⁵⁶⁾ Raed Omari, "Jordan reports 'dramatic' increase in drug smuggling attempts from Syria", 13 Ocak 2022, Arab News, <https://bit.ly/3DaG7Aa> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2022).

⁽⁵⁷⁾ Suleiman Al-Khalidi, "Jordan says Iran-linked groups in Syria wage drug war along border", 24 Mayıs 2022, Reuters, <https://reut.rs/3gqtCHS> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2022).

⁽⁵⁸⁾ Yolande Knell, "Captagon: Jordan's undeclared war against Syria drug traffickers", 18 Nisan 2022, BBC News, <https://bbc.in/3yX5kvh> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2022).

2019 yılındaki istisnai durum bir kenara bırakılırsa, Lübnan ve Ürdün hükümetinin Esed rejimi ile anlaşmasından sonra Suriye'ye geri dönüşler hızlanmamış, tam aksine yavaşlamıştır. Esed rejimi ilişkileri düzelttikten ve kazanımlar elde ettikten sonra, iki ülke ile yaptığı anlaşmaları ihlal etmiş ve Suriyeli mültecilerin geri dönmesini zorlaştırmıştır. Söz konusu bu tecrübe, Esed rejiminin Suriyeli mültecileri istememesi ve Suriye'nin demografik yapısını değiştirme arzusunu göstermektedir. Nitekim Esed rejiminin iddiasına göre 2011'de yaşanan halk ayaklanmasının sebebi rejimin baskıcı politikaları değil, Suriye'deki insan sayısının çok olmasıdır. Buna bağlı olarak da Esed rejimi Suriye'de küçük ve kontrol edilebilir bir nüfusun olmasını tercih etmektedir.

Bu raporda yer alan Ürdün ve Lübnan hükümetinin Suriyeli mülteciler ve Esed rejimi ile yaklaşma tecrübesi, Türkiye'de yaşanan göç ve geri dönüş tartışmalarında dikkate alınması gerektiği ve bu tecrübelerden faydalanılarak politika üretilmesinin gerekliliği ortaya koymaktadır. Ürdün ve Lübnan tecrübeleri dikkate alındığında, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar tartışmasının daha somut ve daha gerçekçi ele alınacağı öngörülmektedir.